

On the novel “Armenian Named Letters” of the Mevlüt Süleymanlı¹

Mevlüt Süleymanlı'nın “Ermeni Adındaki Harfler” romanı ve tarihi gerçekler²

Ayvaz Morkoç³

Abstract

Mevlüt Süleymanlı, born in 1943, is one of the significant living representatives of the contemporary Azerbaijan novelism. He is a bright person who combines talents of a novelist, short story writer, scriptwriter, radio and television producer. He entered Azerbaijan literature in 1964 with his poem “Ellerim” (“My Hands”) which was published in the newspaper “Azerbaijan Gençleri” (“Azerbaijan Youth”). Süleymanlı who was living in a village, enriched his literary works with his observations of those years. He successfully used elements of folk literature and folklore. In his works he masterfully showed his love to Azerbaijan people, language, culture and literature. In his works he mostly criticized social and ethic aspects and Soviet system. In this work, the novel “Armenian Named Letters” which expresses the view of Süleymanlı on Armenians in the form of novel, was criticised, analysed and evaluated.

Keywords: Armenian arguments; modern Azerbaijan literature; chaotic relations; shamanist beliefs.

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

Özet

1943 yılında dünyaya gelen Mevlüt Süleymanlı, çağdaş Azerbaycan romancılığının yaşayan önemli temsilcilerindedir. Romancı, hikâyecisi, senaryo yazarı, radyo ve televizyon yapımcısı gibi çok sayıda niteliği bünyesinde barındıran bir aydındır. Edebiyat dünyasına 1964 yılında Azerbaycan Gençleri gazetesinde yayımlanan “Ellerim” şiiri ile adım atmıştır. Köyde yaşayan Süleymanlı, bu yıllara ait gözlemlerini edebi eserlerinde zengin malzeme halinde sunmuştur. Halk edebiyatı ve folklorla ait unsurları başarıyla kullandığı görülür. Azerbaycan halkına, diline, kültür ve edebiyatına olan sevgisini eserlerinde ustaca dile getirmiştir. Kaleme aldığı ürünlerinde toplumsal ve ahlaki tenkitlere ağırlık vermiş, Sovyet sistemine eleştiriler yönelmiştir. Pek çok ünlü roman ve hikâyenin yazarı olan Süleymanlı, son eseri Ermeni Adındaki Harfler adlı romanıyla edebiyat dünyasında adından çokça söz ettirmektedir. Türklerle Ermenilerin kaotik ilişkilerinin gündemden düşmediği günümüzde Ermeni Adındaki Harfler romanı üzerinde çok yönlü yorumlar yapılmaktadır.

Çalışmamızda Mevlüt Süleymanlı'nın Ermenilere bakışını roman formu içinde dile getiren Ermeni Adındaki Harfler romanı incelenmiş, üzerinde tahlil, yorum, açıklama ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni iddiaları; günümüz Azerbaycan edebiyatı; kaotik ilişkiler; şamanist inanışlar.

¹ This article is an edited and extended version of the presentation given on the “International Strategic Research” congress, November 03-06, 2016.

² Bu makale, 3-6 Kasım 2016 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenmiş olan “Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi”nde sunulan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş şeklidir.

³ Assistant Professor, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Science and literature, Department of Turkish Language and Literature, e-mail: ayvazmorkoc@gmail.com

Giriş

Mevlüt Süleymanlı, *Ermeni Adındaki Harfler* romanını iki yıllık bir çalışmanın neticesinde 2011 yılında tamamlamış ve 2012 yılında yayımlamıştır. Son romanı *Se'*ten 28 yıl sonra gün yüzüne çıkan bu roman, yazarın bizzat yaşadığı hadiselerin ortaya çıkardığı teessürle kaleme alınmıştır.

Süleymanlı'nın romanı Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasındaki çatışmanın Karabağ Savaşı arifesindeki manzarasını aks ettirmektedir. Romanda Batı Azerbaycan olarak adlandırılan ve günümüzde Ermenistan toprakları içinde kalmış, isimleri değiştirilmiş kadim Türk yerleşim yerleri, Türklerin gelenek ve göreneklere somut örnekler ve bilimsel gerçekler ışığında açıklanmaktadır. Ermenilerle birlikte yaşamak zorunda kalan Türklerin kendine özgü niteliklerinin vurgulanması, gelişen hadiselerin Ermeni ve Türk gözünden ayrı ayrı tasvir edilmesi dikkat çekmektedir (Musayeva, 2012, s.1).

Süleymanlı, roman hakkında bilgi verirken Türk-Ermeni ilişkilerinin eserin temelini oluşturduğunu belirtir. Henüz tam anlamıyla bir halk ya da millet olmadığını iddia ettiği Ermenilerin yolunun Türk milletiyle keşiştiğini söyler⁴.

Yazarın *Ermeni Adındaki Harfler* romanı *And Olsun Asra* kitabının içinde yer alır. Romanda "O esre ki, yer üzüne insanı gönderdim" (Quran-ı Kerim, 103. Sure) örneğinde olduğu gibi kutsal kitabımızdan yola çıkılarak yapılan kimi yorum ve değerlendirmeler vardır (Aran, 2013, s. 24-25).

Millet ve din meselelerindeki duyarlılığı ile tanınan Süleymanlı, bu eserinde Türklüğün milli ve manevi niteliklerini bir roman formu içinde dile getirmiştir. Seyyad Aran, yazarın bu yönünü şu cümlelerle ifade eder.

Zaman yazıcının toxunduğu meseleler ne qeder değişse de milli Türklük ruhu, maneviyatı, karakteri, Türkün tarihi talehi her bir eserinin esas gayesidir. "Ermeni Adındaki Harfler"de de beledir. Romanın gayesi aşkar milliyetçilik, Türklüktür (Aran, 2013, s.24-25).

Zelimxan Yakub, *Ermeni Adındaki Harfler* eserinde Mevlüt Süleymanlı'nın Ermenilere hakaret etmediğini, onları aşağılayıp alçaltmadığını söyler. Yazarın Ermenilerin kendine özgü yaratılış hususiyetlerini, kültürel özelliklerini tasvir ettiğini belirtir. Ne ilginçtir ki Ermeni kültürü, folkloru ve edebiyatının mühim bir kısmı Türk milletinden alınmadır. Bu durum Türklerin sahip olduğu yüksek medeniyetin zamanla komşu millet ve topluluklarca benimsendiğini gösterir. (Yakub, 2012, s. 9-21).

Xatire Beşirli, Mevlüt Süleymanlı'nın *And Olsun Asra* kitabının içinde yer alan *Ermeni Adındaki Harfler* romanının tüm Türk dünyasının temel karakteristik niteliklerini ortaya koyduğunu; Türklerin hayatını, ahlak ve medeniyetini bir bütün halinde gözler önüne serdiğini söyler. Romanda ince ayrıntısına varıncaya değin tasvir edilen hadiselerin ve tartışılan fikirlerin Türk dünyasını bir bütün olarak gözler önüne serdiğini belirtir. *Ermeni Adındaki Harfler* romanının içeriğinde yer alan zengin malzeme ile tarihte dünyaya nizam vermiş olan Türk milletinin geçmişine ışık tuttuğunu vurgular (Beşirli, 2012, s.3).

Romanın başkışisi olan İmirhanlı (Emirhanlı), Azerbaycan Devlet Üniversitesinin öğrencisidir. Eserdeki olaylar, onun gözlem ve ifadelerine dayanır. İmirhanlı içinde yaşadığı topluma ait izlenimlerini, bizzat yaşadıklarını samimi bir dille tasvir eder. Ermenilerin ektiği nifak tohumlarını somut örnekler aracılığıyla dile getirmekten de geri durmaz.

Mevlüt Süleymanlı, bir mülakatta İmirhanlı'nın fikirlerinin ve karakterinin tam olarak kendisini yansıtmaya da yine kendisinden önemli izler taşıdığını söyler. Ardından da kendisinde gördüğü kimi zayıf nitelikleri İmirhanlı'ya yüklememeye çalıştığını belirtir (Zeynalı, 2012, s.3). Başka bir ifadeyle İmirhanlı'nın belli ölçüde kendisine benzediğini vurgular.

⁴ Ermenilerin tarihte ve günümüzde bir halk ya da millet olmamaları hususunda romanda yer alan fikirler -Zelimxan Yakub'un da belirttiği üzere- Süleymanlı'nın Ermeniler hakkındaki düşüncelerinin, hamasetle, onları aşağılamak için yaptığı yüzeysel gözlemler olmadığını ortaya koymaktadır. Süleymanlı'nın Ermeni tarihi hakkındaki bilgilerinin ne derece tarihi kaynaklara dayalı olduğunu bilmese de, Azerbaycan Türklerinin muhatabı olan Ermenilerin bir halk ya da millet olmadıkları ile ilgili olarak kendisinin yaptığı açıklamalar, günümüzde Ermeniler hakkında yapılmış olan akademik çalışmalarla da ortaya konulmuştur. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Palaz-Erdemir, 2015, s. 1-17.

Roman başkışısı İmirhanlı'nın kardeşi Uğurlu, büyük sıkıntılarla ev yaptırmış kendi halinde bir kişidir. O, artık tohum ekip tarımla uğraşmak düşüncesindedir. Birgün pazardan dönerken önünü ayrılıkçı Ermeniler keserler. Uğurlu'yu "Türk değilim" demeye zorlayan Ermeniler, onu önce türlü işkencelerle kan revan içinde bırakırlar; ardından da eşinin gözü önünde katlederler. Hanımı Şallı'nın yüzü de kan içinde kalmıştır.

Eserde İmirhanlı'nın kardeşi Uğurlu'nun ve öğretmen Ağbilen İsmail'in ölüm sahneleri etkili ve inandırıcı ifadelerle tasvir edilmiştir. Roman silsile halinde devam eden Ermeni şovenizmini ve Ermenilerin Türkleri yok etmek için hazırladıkları hileli planları somut örnekler vasıtasıyla dile getirmektedir. Yazar, bu romanda okuyucuda her biri dolgun birer hikâye tesiri uyandıran olaylar silsilesini realist bir yaklaşımla gözler önüne serer. Bu sebeple yazarın Azerbaycan Türk toplumunun yaşadığı faciaları Türk-Ermeni çatışmalarının görünen yüzü olarak okuyucuya başarıyla sunduğu söylenebilir. (Akimova, 2012, s.3).

1. Mevlüt Süleymanlı'nın Sanatçı Kişiliği ve Edebi Faaliyetleri

Mevlüt Süleymanlı, 1943 yılında günümüzde Ermenistan işgali altındaki Karabağ'ın Kızıl Şafak köyünde dünyaya gelir. İkinci Dünya Savaşı'na katılan babası cephede hayatını kaybetmiştir. Annesi ona babasızlığını hissettirmemek için çok çaba sarfeder. Süleymanlı, ilk ve orta tahsilini bitirince Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ne girer. Mezun olunca Azerbaycan Radyo ve Televizyon Teşkilatı'nda görev alır.

Mevlüt Süleymanlı; romancı, hikâyeci, dram yazarı, senaryo yazarı, radyo ve televizyon yapımcısı gibi çok sayıda niteliği bünyesinde barındırmaktadır. Edebiyat dünyasına 1964 yılında *Azerbaycan Gençleri* gazetesinde yayımlanan "Ellerim" şiiri ile adım atmıştır. Bir süre *Gençlik*, bir süre de *Edebiyat ve İncəsənət* dergilerinde redaktörlük yapar. 1974 yılında Azerbaycan Televizyonu'na senaryo yazarı olarak kabul edilir. 1976 ile 1980 yılları arasında ise *Ulduz* (Yıldız) dergisinde görev yaptıktan sonra 1980 yılında *Azerbaycan* dergisinin neşir şubesinde çalışmaya başlar.

Bu yıllarda yaptığı başarılı çalışmaları sebebiyle Azerbaycan radyosunun başına getirilen Süleymanlı, yaptığı yeniliklerle radyo yayınlarının kalitesini yükselterek dinleyici kitlesini artırmıştır. Süleymanlı'nın aile bireylerinin önemli bir kısmı edebiyata düşkündür. Bu durum onun daha sonra sanatçı kişiliğinin oluşmasında önemli bir tesir bırakacaktır.

Çocukluk ve gençliğinde köyde halkla iç içe yaşayan Süleymanlı, bu yıllara ait gözlemlerini edebi eserlerinde zengin malzeme halinde kullanır. Bu yüzden eserlerinin önemli bir kısmı Azerbaycan köylüsünü ve köy hayatını anlatır. Gerek romanlarında, gerekse hikâyelerinde halk edebiyatı ve folklorla ait unsurları yoğun biçimde kullandığı görülür. Süleymanlı, kırsal bölgede yaşayan halkın hem gelenek ve göreneklerini, hem de kelime kadrosu ve söyleyiş biçimlerini eserlerinde yoğunlukla okuyucuya sunar. Romanlarında İslamiyet öncesi Türk inanışlarını ve Şamanizme ait unsurları sıkça kullandığı da görülür. Toplumsal ve ahlaki tenkitlere ağırlık veren Mevlüt Süleymanlı roman ve hikâyelerinde Sovyet sistemine yönelik keskin eleştiriler yapmıştır. Azerbaycan halkına, diline, kültür ve edebiyatına olan sevgisini eserlerinde ısrarla dile getirmiştir.

Süleymanlı ilk yazdığı şiirlerden başlayarak nesir eserlerine varıncaya kadar hemen bütün ürünlerinde zengin Azerbaycan kültürüne dayanmakta ve bu kültür zemininde eserlerine hayat vermektedir. Xatire Beşirli, Süleymanlı'nın bilhassa nesir eserleri hakkında dikkat çeken değerlendirmelerde bulunmuş, onun sanatçı kişiliği hakkında hüküm vermek için yalnızca okuyucu ya da filolog olmanın yeterli olmayacağını söylemiştir. Yazarı sağlıklı biçimde değerlendirmek için onun çağdaş edebiyat ve sözlü halk edebiyatı hakkındaki fikirlerini bilmek gerektiğini söyler. Bununla birlikte etnografya ve tarih alanlarındaki bilgisini, kültür ve geleneğe yaslanmadaki tutumunu, İslam medeniyetine yaklaşımını sağlıklı biçimde ortaya koymanın önemini vurgular. Dikkat çeken bu meseleleri bir bütün halinde kavradıktan sonra Mevlüt Süleymanlı'nın sanatı hakkında hüküm vermeye cesaret edilebileceğini belirtir.

Mövlud Süleymanlı nəsrinin poetik aləmi, dilinə münasibət bildirmək üçün yalnız onun oxucusu olmaq və ya filoloq olmaq azdır. Gərək milli ədəbiyyatı,

şifahi xalq ədəbiyyatını, etnoqrafiya və tarixi, kulturologiyanı, klassik irsi, müsəlman mədəniyyətinə qədərki dini görüşləri, eyni zamanda ona qədərki və ondan sonrakı ədəbi çevrəni bilib söz söyləsən, qiymət verməyə cəsarət edəsən. (Beşirli 2005, s. 3)

Eserleri aracılığıyla zəngin xalq dilindən ustaca yararlandığı görülen Süleymanlı, kendine özgü dil və üslup özellikləri taşır. Romanlarının yapısı ve dili için değerlendirmelerde bulunan ünlü Azərbaycan yazarı Anar, kelime ve cümlelerini titizlikle seçen Süleymanlı'nın genç yaşta etkili bir yazar haline geldiğini, başarıya erken ulaştığını söyler. Onun kırsal kesimin tabii ve uçsuz bucaksız alemini ustaca aksettirdiğini vurgular. (Anar, 2003, s.3).

...onun hər "dünyası" havayı, geder - gələrgi söz deyil, düşünülüb - daşınılmış, yaşanılmış sözdür. Çox gənc yaşında dünyaya yaxşı bələd olan [bilən] adamın sözüdür, erkən kişiləşmiş yazıçı sözüdür. Mövludun dünyası kiçik bir dağ kəndidir, aləmi təbiət övladlarının, sadə kənd adamlarının, çobanların aləmidir. Amma bu dünyada, bu aləm nağıl [masal] kimi çəpərsiz, sərhədsizdir, bu dünyanı, bu aləmi müşahidədən, təsvirdən doğan nəticələr, təcrübə, fikir hamı üçün - şəhərliyə üçün də, fəhləyə üçün də [işçi], ziyalıya üçün də doğma və anlaşıqlıdır."

Süleymanlı'nın Türk kültüründən beslenen eserleri Azərbaycan'daki okuyucu kitlesi tərəfindən böyük ilgiyə qarşılanmış olsa da Sovyetlər Birliyi'nin sanat və edebiyat dünyasındakı katı tutumu sebebiylə, ölkədə yazar olmaq hiç de kolay değildir. Mevlüt Süleymanlı'nın kimi eserləri, yöneticiler tərəfindən Sovyet karşıtı olmakla suçlanarak hakkında soruşturma açılmıştır. Yazarın bu dönemde böyük baskıya maruz kaldığı, zor günler geçirdiği bilinmektedir.

Süleymanlı'nın, "Ellerim" adlı şiiri *Azərbaycan Gençleri* gazetesinde 1964 yılında yayımlanır. Bu onun matbaa yüzü görmüş ilk şiiri olacaktır.

Süleymanlı'nın povestleri şunlardır: "Şanapipik" (1975), "Duzsuzluq" (1977), "Yel Əhmədin Bəyliyi" (1977), "Şeytan" (1978), "Dəyirman" (1978), "Ot" (1984), "Ömürdən Qıraqda" (2005) (Süleymanlı, 2006, s. 478).

Hikâyeleri ise "Yamacda Bir Kənd" (1970), "Armud Ağacının Nağılı" (1974), "Füşkürək" (1975), "Dünyanın İşığı" (1975), "Yanğın" (1975), "Sapand" (1976), "Qar" (1976), "Qaraca Kişinin Yaylaqları" (1977), "Ayın Aydınlığında" (1977), "Çoban İbrahim Və Velosiped" (1977), "Sığırcı Gülünün Ala İti" (1974), "İt Dərsi" (1988), "Ağacan" (1988), "Quru Kəllə" (1989)'dir. (Süleymanlı, 2006, s. 478).

Nesre hikâyelerle başlayıp bir yandan povestler yazan Süleymanlı'nın 1980 sonrasında üç tane romanı yayımlanır. Bunlar *Göç* (1980), *Ceviz Kurdu* (1981-82) ve *Ses* (1984)'tür.

2. Ermeni Adındaki Harfler Romanı Hakkında Kısa Bilgiler

2012 yılında Elm və Tehsil Yayınevi tərəfindən Bakü'də basılan *And Olsun Asra* kitabı 528 sayfadən oluşur. Kitabın 22 ile 221. sayfaları arasında *Ermeni Adındaki Harfler* romanı yer alır. Aynı eserin 222 ile 274. sayfaları arasında "Teymurlar" adlı uzun hikâyesi bulunmaktadır. Yine kitabın 275 ile 525. sayfaları arasında "Yer Üzünə Mektub" başlığını taşıyan ve yazarın tarihi, felsefi, etnografik fikirlerini mektup formunda ifade eden metinler vardır.

And Olsun Asra kitabının 3 ila 8. sayfaları arasında "redaktör" başlığını taşıyan bölümde filoloji bilimleri doktoru Xatirə Beşirli yazar ve eser hakkında kısa bilgiler verir (Beşirli, 2012: 3-8). Beşirli, *And Olsun Asra* kitabının tüm Türk dünyasının, mahiyetini, hayatını, ahlakını, medeniyetini edebi bir dille tasvir ettiğini, Türk toplumunun toprağa ve tabiata bağlı hayat tarzını aksettirdiğini söyler. Türk milletinin ortak hafızasına böyük değer veren Süleymanlı'nın bu eseriyle tarihi gerçeklere dayanarak Azərbaycan Türkleriyle Ermeniler arasındaki ilişkilerin halk hafızasına adeta nakşedildiğini belirtir. Halkları incitmeden, medeniyetini aşağılamadan sadece karakteristik özelliklerini tespit ettiğini söyler.

Süleymanlı'nın "Teymurlar"da insanoğlunun yoğun duygularını anlattığı görülür. Zira, toplumda her bireyin kendisine ait hayat biçimi ve duygusal yaşantıları vardır. Yazara göre, kişilerin mesleği ya da yaşadığı mekânlar farklı olsa da acı, üzüntü, sevinç ve mutlulukları benzerdir.

And Olsun Asra kitabının üçüncü bölümünde edebi mektuplar şeklinde metinler yer alır. Mektuplar aracılığıyla Süleymanlı, Türk milletinin hayat felsefesini, tarihi ve etnografik özelliklerini ortaya koymaya çalışır. Türk halkının olumlu karakteristik niteliklerini, tarih boyunca maruz kaldığı zulümleri, muhatap olduğu düşmanlıkları anlatır.

And Olsun Asra kitabının 9 ila 21. sayfaları arasında yer alan "Derslik Kitabı" başlıklı bölüm Azerbaycan'ın ünlü edebiyatçısı Zelimxan Yakub tarafından yazılmıştır (Süleymanlı, 2012: 9-21). Bu bölümde Mevlüt Süleymanlı'nın sanat anlayışı anlatıldıktan sonra kitap hakkında tahlil, yorum ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Zelimxan Yakub, Süleymanlı'nın edebiyat dünyasındaki ilk eserlerinden son eserine kadar bütün çalışmalarını ciddiyetle okuyup takip ettiğini, eleştirel bakış açısıyla derinlemesine incelediğini söyler. Yakub, romanda asılsız Ermeni iddialarının bilimsel delillerle çürütüldüğünü ifade eder. Ardından Ermenilerin kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri Ağbaba, Dereçiçek, Nahçıvan, Göyçe, İrevan, Uluhanlı, Karakoyunlu, Candar gibi şehir ve köy isimlerinin tamamının Türkçe olduğunu, Ermenilerin de bu isimleri kullandığını vurgular. Zelimxan Yakub, Türklerin Kafkasya'daki kadim tarihini anlatan eserlerin çoğalmasa gerektiği düşüncesindedir. Yakub, *Ermeni Adındaki Harfler* romanına benzer nitelikteki eserlerin en az 50 yıl önce yazılıp ortaya çıkarılması gerektiğini söyler. Bu tür eserlerin yeni yeni yazılıyor olmasına hayıflandığını vurgular. Zira asılsız Ermeni iddiaları batılı devletlerin de kışkırtmasıyla günden güne alevlendirilmektedir. Ermeni tezlerinin temelsizliğini açıkça ortaya koyan *Ermeni Adındaki Harfler* gibi romanların sağlam bilimsel veriler ışığında sözde soykırım iddialarını çürütmektedir. Bu yüzden büyük bir öneme sahiptir.

3. Romanın İçeriği ve Düşündürdükleri

Ermeni Adındaki Harfler, romanının ana ekseninde Azerbaycan Devlet Üniversitesinin talebesi İmirhanlı (Emirhanlı) yer alır. İmirhanlı, bu romanda sıradan bir başkişi değil, olayların sebeplerini ve içyüzünü irdeleyen aydın bir karakterdir. Hem Türklerin genel tarihini, hem de Azerbaycan coğrafyasını yakından bilen, milli bilince sahip bir gençtir. O, her Türk'ün geçmişine sahip çıkması gerektiği düşüncesindedir. Türk milletine olan sevgi ve bağlılığını fark eden o dönemdeki devlet yöneticileri ona ağır baskı ve zulüm yaparlar. Türü belâlara uğrayıp KGB zindanlarında sorgulanan, İmirhanlı, Türklük, dil, vatan, millet ve kültür hususlarında yüksek duyarlılığa sahiptir. Öyle ki henüz öğrenci iken üniversitede halk ve millet mevzularında konferanslar vermiştir.

Süleymanlı'ya göre devlet sahibi olamamış Ermeniler, ne hikmetse devletçilikten dem vurmakta, Azerbaycan topraklarında uydurma bir devlet kurmaya çalışmaktadır. Kafkasya'ya sonradan misafir olarak gelen Ermeniler, bu bölgeye adeta asıl sahibi imiş gibi yerleşmiştir. Oysa yazara göre Ermeniler, kökü olmayan vatansız vatanperverlerdir.

Azerbaycan edebiyatında yaklaşık yüz yıldan beridir "Ermeni mevzusu" kadar durulmak bilmeyen bir mevzu olmamıştır. Bu durum her defasında içinde çatışma ve mücadelelerin bulunduğu dinamik bir süreç halinde devam etmiştir. Oysa bu durumu tamamen milli refleksiyle ele almamak, bu meseleyi tarafsız bir gözle çözmeye çalışmak gerekmektedir (Hüseyinli, 2012, s. 4).

Azerbaycan edebiyatında Ermeni meselesini roman konusu olarak işleyen epeyce yazar bulunmakla birlikte Mir Möhsün Nevvab (1833-1919), Memmed Said Ordubadi (1872-1950) Yusuf Vezir Çemenzemini (1887-1943) gibi edipler dikkat çekmektedir. Mir Möhsün Nevvab'ın *Ermeni Müsəlman Davası* adlı romanında yazarın vatan ve millet sevgisi açıkça görülür. Aynı eserin edebiyat kaynaklarında *Kafkas Ermeni Tayfası ile Müsəlmanların Vuruş ve İctimai Tarihleri* adlı isimle de anıldığı bilinmektedir. Memmed Said Ordubadi'nin *Qanlı Seneler* adlı eseri de Türk- Ermeni ilişkilerini işler. Eserde gerçek bilgi ve belgelere dayanarak 1905-1906 yıllarında Çar hükümetinin himayesi ve Ermeni Taşnaksütyun örgütünün faaliyetleri açıkça anlatılır. Bizzat Taşnaksütyun'un örgütlediği Türklere yönelik katliam bir roman formunda dile getirilir.

Türkiye Türklerinin yeni edebiyatında çok sayıda yazarın eser konusu olarak Ermenileri ele aldığı ya da eserde Ermenilerden söz ettiği görülür. Bilhassa Kurtuluş Savaşı dönemini veya savaşın hemen öncesi ya da sonrasını anlatan romanların önemli bir bölümünde Ermenilere olumsuz bir bakış görülür. Bu durum o dönemde Ermeni çetelerinin Türklere karşı yaptığı tedhiş hareketleri ile açıklanabilir. Eserlerinde Ermeni tip ve karakterlerinin yer aldığı yazarlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Ömer Seyfettin (1884-1920), Halide Edip Adıvar (1884-1964), Mithat Cemal Kuntay (1885-1956), Refik Halit Karay (1888-1965), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), Sait Faik Abasıyanık (1906-1954), Kemal Tahir (1910-1973), Orhan Kemal (1914-1970), Tarık Buğra (1918-1994).

Eserlerinde gayrimüslim ve azınlıklardan çok sayıda şahsın yer aldığı Ahmet Mithat Efendi'nin hikâye ve romanlarında Ermeniler, kötü özellikleriyle görülmezler. Ermeniler toplumdan dışlanan bireyler olarak karşımıza çıkmadığı gibi, Osmanlı toplumunun çok milletli yapısının bir parçası olarak değerlendirilir. Ahmet Mithat'ın eserlerde zaman zaman menfi yönleriyle öne çıkan Ermeniler vardır. Buna karşılık olumlu nitelikleriyle tanıtılan dikkate değer sayıda Ermeni roman kahramanı da görülür. Bu şahıslar, davranışlarından yola çıkılarak milliyetleri konusunda olumsuz genellemelere tabi tutulmamıştır.

Türk edebiyatında eserlerinde yer alan şahıslara "hümanist" açıdan yaklaşan Sait Faik'in özellikle İstanbullu Ermenilerle ilgili açıklama, yorum ve değerlendirmelerinin tarafsız ve çoğunlukla olumlu olduğunu görmekteyiz. Sait Faik'in Ermenilere bakışının Türkiye'deki genel eğilimin aksine olduğu söylenebilir. Bu tavır onun hümanist yaklaşımından kaynaklanır. O, Türkiyeli Ermenilere "öteki" değil, "biz" olarak bakmaktadır. Zira o, bilhassa İstanbullu Ermenileri Türk toplumunun bir parçası olarak görmektedir. Yazara göre ülkemizdeki Ermeniler yüzyıllardan beri Türkiye'de yaşayan, bu sebeple Türklerle ortak kültür ve değerlere sahip olan vatandaşlarımızdır. Komşu, arkadaş ve dost olarak etrafımızda yer alan bu insanlar, artık bizimle bütünleşmişlerdir. Yazarın eserlerinin hiç birinde milliyetleri sebebiyle Ermenilere yönelik aşağılama, kınama, küçük görme gibi yaklaşımlar göze çarpmamaktadır (Morkoç, 2008, s. 794).

Ermeni Adındaki Harfler'de Ermenilerin karakter özellikleri, hayata bakış tarzı, düşünce yapısı gerçek hayattaki örnekler vasıtasıyla başarılı biçimde tasvir edilmiştir. 1970'li yıllarda Ermenilerin lideri konumundaki Ulubabayan'ın kişiliğinde Türklere karşı girişilen sinsî faaliyetler anlatılır. Ona göre Ermeniler için esas düşman Müslümanlardan ziyade, Türklerdir.

Müselmançılıqda güçlü olmaq, türkçülüqde güçlü olmaq deyil. Bizim düşmenimiz türkdü, müselmanın düşman olmağisa başqa söhbetdi (Süleymanlı, 2012, s.102).

Çocukluğundan itibaren Türklere düşman olarak yetiştirilen Ulubabayan, diğer Ermenilere kıyasla daha kurnaz ve hilekârdır. Bununla birlikte Türklere ait gerçeklerin farkındadır. Her şeyden önce Ermenilerin büyük çoğunluğu Türkçe konuşabilmektedir. Yine şaşırtıcı biçimde çok sayıda Türkçe soyad taşıyan Ermeniler, Türk müziğini ve Türk yemeklerini sevmektedir. Velhasıl Türk milletine ait medeniyet ve kültür değerleri Ermeniler tarafından benimsenmiştir⁵

⁵ Türk Halk Edebiyatı'nın önemli araştırmacı ve akademisyenlerinden olan Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu, Türk Ermeni ilişkilerini ele almış, serbest kültür değişmelerini tespit etmeye çalışmıştır. Çobanoğlu şunları söyler: İlk olarak nerede ve ne zaman temasa geçtikleri tartışmalı olmakla birlikte Türk ve Ermeni sözlü edebiyat geleneklerinin bir arada yaşamaktan kaynaklanan serbest kültür değişmelerine uğradığı açıkça görülür. Türk ve Ermeni sözlü edebiyatının çok çeşitli ve yönlü son derece yoğun bir sosyo-kültürel etkileşim geçirdiği belirgin hale gelip kesinleşmiştir. Bunlar içinde, özellikle Türk Âşık edebiyatını, dil, yapı, işlev ve tematik olarak aynen kopya eden Ermeni Aşug edebiyatı 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar eserleri elimize geçen 400 temsilcisiyle en önemli etkileşim alanı olarak belirginleşmektedir. Böylece iki toplumun son zamanlara kadar birbirini çok yakından tanıyıp sevmesinin temel kaynağının kültürel etkileşim olduğu söylenebilir. Bu geleneği, mitlerden, epik destanlara, fıkralara, atasözü ve bilmece gibi konuşmalık, anlatmalık, türküler gibi söylemelik türlerle Türk Anonim Halk Edebiyatının Ermeni kültür ve edebiyatına yaptığı tesir izlemektedir. Bu denli yoğun bir etkileşim ancak birbirini hasımdan ziyade hısım olarak görebilen iki kültür arasında gerçekleşebilir. Nitekim hısmınlığın yerini hasımlığın almasıyla bu karşılıklı iletişim ve etkileşim kanallının zamanla körelip kapanması da bu gerçeğin bir başka ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest kültür değişmelerine bağlı olarak iki kültür ve milletten bir birini yeniden tanıyabileceği sosyo-kültürel zeminlerin oluşturulup güçlendirilmesi çok eskiye giden ve ayrı dinlere mensup olmalarına rağmen hayatın çok çeşitli yönlerine yayılabilen bu bir arada yaşama ve yaşatma kültürü diriltilebilir.

Roman kişilerinden Aped, hayvan derilerini toplayıp yünlerinden başlık yaptığı için Papagcı Aped ismiyle tanınan bir kişidir. İrkçılığa varan fikirlere sahip olan Ermeni Papagcı Aped, 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde Ermeni tarihinin okutulması gerektiğini ısrarla iddia etmektedir. Kendi ırkçı fikirlerinin halk tarafından yeterince ilgi görmemesinden şikâyetçidir. Ermeni tarihinin okullarda ders olarak okutulmamasını yüksek sesle tenkit ederken bir gün kendini kaybederek Lenin'e hakarete başlar. Hızını alamayan Aped, Lenin heykeline tükürür. Bu, Sovyetler Birliği döneminde görülebilen bir tavır değildir. O yıllarda Lenin'i tenkit etmek bile, onu yapanın rejim muhalifi yaftasıyla öldürülmesine sebep olmaktadır.

Tfu, -dedi, sene, tfu senin yaratdığına

Bizim hamımız onun tüpürdüğü semte baxdıg. Lenin elini düz ona doğru uzatmışdı. Aped dartınırdı, ele bil bağlamışdılar onu, açılan kimi yüyüreceydi (Süleymanlı, 2012, s.98).

Lenin'e yönelik hakaretlerini pervasızca sıralayan Aped, güya eski tarihe sahip olan Ermenilerin, Türklerle aynı değerde tutulmaması gerektiğini söyler. Diğer bir komşu halk olan Gürcü tarihinin ise basit, avuç içi büyüklüğünde olduğunu belirtir.

Tfu senin siyasetine, yüzlerle mektub yazmışam, niye oxumursan Menim mektubumu? Niye oxumurlar?! Ermeni tarihine niye qiymet qoymursan? Özüne tay eleyibsen, Rusun tarihi var? Gürcünün elini ireli uzadıp ovcunu gösterdi. Niye qoymursan Ermeni tarihini bu uşaqlar öyrensın? Axı onun özünün öyrenmeye tarihi yoxdu? (Süleymanlı, 2012, s. 98).

Ermeni Adındaki Harfler'de yazar, Ermeni toplumunun şuurlu biçimde hareket ettiğini, atacağı adımları ve yapacağı hamleleri çok önceden planladığını, Türkler aleyhinde yapacağı bütün işlerini bir program dâhilinde yürüttüğünü söyler. Buna karşılık Azerbaycan Türklerinin milli meselelerde yeterince bilinçli hareket etmediğini belirtir. Bununla birlikte Ermenilerin yılların süzgecinden geçip gelen zengin Türk kültürünü öğrendiğini, daha sonra bilinçli olarak bu kültür unsurlarını tahrif ettiğini söyler.

Süleymanlı, roman karakterlerinin ağızından halk ile millet arasındaki farkı uzun uzadıya anlatmaya çalışmıştır. Bu bahiste atın ehlileştirilmesini misal olarak verir. Yakalanıp damga vurulduktan sonra, yabancı ata fiziksel şiddete dayalı bir eğitim verilir. At korkuyla insanoglunun istediklerini yapıyorsa, artık ondan yaralanılabilir. Yazara göre halklar da böyle bir süreçten geçirilmektedir. Batılı sömürgeciler, hedef toplumlarda karışıklık ve kaotik ortam oluşturduktan sonra halkları önce korkutarak köleliğe hazır hale getirir. Bir sonraki adım ise sömürü olacaktır. Köleliğin başlangıcı halkın zapt edilmesi, yani halkın düşman tarafından ele geçirilmesidir. Düşman saldırısının ardından halk içindeki korkak insanlar içine kapanır, buna karşılık cesaretli kişiler korkusuzluklarıyla öne çıkarlar. Halkın sömürülmesine direnç gösterdikleri için düşman tarafından yok edilmek istenirler. Ancak bazı cesur kişilerin bu uğurda can vermeleri halkın yok olması anlamına gelmez. Aksine halkın kendi milli ve manevi değerlerine daha sıkı sarılmasına vesile olur. Kendi değerlerini daha derinden idrak etmeye başlayan halk, böyle olumlu motivasyonla giderek millet haline gelir.

Atın ehilleşmesi, -yani öyredilmesi- onun tutulmasından başlayır. Tutdun, başına noxta saldı, koxuda bildinse senindi... Xalqlar da beledi. Köhneliğin evveli zebt olunmaktan başlayır.; xalq zebt olunur, cemiyet qorxaqlarıyla içine yığılır, qorqmazları seçilir, üze çıxır, baş qaldırır ve gırılırlar, amma bu ölüb qurtarmaq deyil, eksine yeniden dirilmekdi, xalq öz içiyle yol qedib yeniden dikelirse artıq laq kimi yox, millet olaraq görünür (Süleymanlı, 2012, s.130).

Yazar, romandaki fikirlerin inandırıcılığını artırmak için roman kişilerinin ağızından zaman zaman milli konularla ilgili açıklamalar yapar. Elnare Tofiqqızı, bir roman formu içinde böyle belgesel nitelikte uzun bilimsel açıklamaların yersiz olduğunu ve romanın edebi değerini bir miktar düşürdüğünü iddia eder (Tofiqqızı, 2012, s.6).

Roman karakterlerinden Siranuş, Şaliko Sumikyan'la evlidir. Siranuş'un babası Değirmenici Lapan, ırkçı ve fanatik bir kişidir. Lapan'ın en yakın dostları ise Türklerdir. İlginç bir biçimde kendisi

bir Ermeni olmasına rağmen, hiçbir Ermeni arkadaşı bulunmamaktadır. İkiyüzlü bir kişiliğe sahip olan Lapan şirin görünmek için sürekli Türklere yaltaklanmaktadır. Değirmenci Lapan, kızı Siranuş'u çocukluğundan itibaren tam bir Türk düşmanı olarak yetiştirmiştir. İlk bakışta garip karşılanabilecek fikirleri vardır. Lapan'a göre Ermenilerin ne olursa olsun Türklere nefret etmeleri gerekir. Zira Ermenileri birlik içinde tutup yok olmaktan kurtaracak tek şey Türklere duyulan nefrettir. Lapan'a göre, Türklere dostmuş gibi görünmek gerekir. Göstermelik dostluk Ermeni emellerini gerçekleştirinceye kadar mutlaka sürdürülmelidir..

Yox qızım biz istedik-istemedik Türklere nifret etməliyik, yoxsa yer üzünde qalmaq biz. yox olarıq, bizi yaşadan Türklere beslədiyimiz nifretdi. Baxma ki, bizim türk dostumuz çoxdu, bilməlisən ki, bu dostluk bize lazım olanacandı (Süleymanlı, 2012, s.156-157).

Değirmenci Lapan, kızına Türklere olan nefretini sürekli muhafaza etmesini salık verir. Kendisinin çok sayıda Türk dostu bulunduğunu, ancak göstermelik olan bu dostluğun samimiyetten kaynaklanmadığını söyler. En nihayet çıkar için Türklere sevimli görünmeye çalıştığını itiraf eder. Ardından Siranuş'a şeytani nasihatlerini sıralamayı sürdürür. Kızına bir Türk gencine duyduğu aşkı bildiğini söyler. Buna kızmadığını, aksine memnun olduğunu belirtir. Bir Türk erkeğini sevebileceğini ama onunla asla evlenmemesi gerektiği vurgular. Sevgisini o Türk'ü süründürmek, adeta deli etmek için kullanmasını salık verir. Böylece Türk erkeği ile ilişkisini gizli düşmanlıkla sürdürmesini ister.

Onları sevib buralara bağlamaq düzgün değil. Bilirem kirvenin oğlu Uğurludan xoşun gelir, gəlsin, amma bu sevgi onu süründürmək, çürütmək, deli elemək üçün lazım olmalıdı. Türkü ev elemək üçün yox, mehv elemək üçün lazım olmalıdı. Başını qaldır...! (Süleymanlı, 2012, s.157).

Ermeni gizli teşkilatlarından birinin adı "Qrunk"tur. Dünya üzerindeki Ermenilerin önemli bir kısmı kazançlarının belli bölümünü para olarak bu teşkilata göndermektedir. Qrunk ırkçı ve aşırı milliyetçi faaliyetleriyle ünlenmiştir. Ermeni ırkçılığı ile nam salmış Mıkırtç (Mkrç) Ulubabyan, Türk yurduna sahip olmanın önceden planlanmış adımlarını uygulamaya çalışır. Ulubabyan, önce Türkleri korkutarak topraklarından çıkarmak gerektiğini, gitmezlerse öldürülmelerini ister. Ermeni gizli teşkilatı Qrunq'un en büyük ideali Türkleri dünya üzerinden silmek olduğunu, bu fikri mutlaka uygulamaya geçirmeleri gerektiğini belirtir.

Birinci işimiz qorxudub kənddən çıxartmaqdı. Çıxmazlar onda he... öldürməye gəlik. Bu "Qrunq"un tapşırığıdı, emel olunmalıdı (Süleymanlı, 2012, s.56).

İlkokul öğrencilerinin sınıf öğretmenliğini yapan Siranuş Sumikyan, çocukları Türk düşmanlığı ile yetiştirmeye çalışmaktadır. Siranuş'un kendisi gibi ırkçı emellere sahip diğer Ermeniler gibi "bir denizden öbür denize büyük Ermenistan" devleti kurulması hayali vardır (Süleymanlı, 2012: 70). Gerek Siranuş, gerekse onun yakın akrabaları Türklere daima merhamet ve samimi yardım görmüşlerdir. Türklerin bu halisane davranışları karşısında Ermenilerin içten pazarlıklı, samimiyetsiz ve ikiyüzlü tavırları dikkat çekicidir. Dıştan dost görünen Ermeniler, gerçekte içten içe Türkleri topluca yok etme planları yapmaktadır. Asıl hayret verici olan ise bu canice katliamın normal olduğunu düşünmeleridir. Körpe çocukları küçük yaştan itibaren Türk düşmanlığı ile yetiştirmeyi maharet sayan Siranuş, öğrencileri öldürmeye ve yok etmeye yönlendirmektedir⁶.

⁶ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi Telli Korkmaz, Ermenistan'da tarih eğitiminde Türk imajının devlet tarafından bilinçli olarak olumsuz yansıtıldığını ve bunun mutlaka düzeltilmesi gereken büyük bir problem olduğunu vurgular. Korkmaz ayrıca şunları söyler: Bize göre toplumların tarihi geçmişini belirsizlik ve önyargılarla okul programlarına yansıtma, öğrencilerin bazı milletler hakkında yanlış düşüncelere sahip olmasına sebep olacaktır. Bu durumun pedagojik açıdan eğitim politikalarında arzulanan hedefler arasında olmaması gerekir. Bridges'in de dediği gibi; bir kanıt veya bir fikre referans verilmeksizin hiçbir şekilde doğruluğu kanıtlanmamış bir şeyi doğru imiş gibi sunmak basit bir sahtekârlıktan öteye gitmez. Ermenistan'da okutulan ders kitaplarında tarihte cereyan etmiş olaylarla alakalı çocukların beyinlerine ırkçılık ve düşmanlık tohumları ekilmeye devam edilmektedir. Bridges'in ifadesiyle, sahtekârlık sürdürülmektedir. Geçmişten gelen, halen devam eden ve gelecekte ortaya çıkacak meselelerin daha da içinden çıkılmaz hale sokacak yanlış eğitim, iki toplumun komşu olarak dostluklarına ziyan

Dörd il qabaq Siranuş onların ellerine döyürdü:

-Ölün, öldürün...! De görüm, de! Öl, öldür...

Uşaq içini çeke çeke ağlayırdı, Siranuş başını qaldırıb göz gezdirdi. Oğlanlı qızlı uşaqların hamısı qorxu içinde müellime baxırdılar.

-Ermeni olmağın yolu budu, başqa yolu yoxdu. Hamı bir yerde desin, -elini qaldırıb saldı. -De Türklere ölüm, de, deyin! (Süleymanlı, 2012, s.171).

Keskin ırkçı fikirlere sahip tam bir Türk düşmanı olan Siranuş, tedavisi hastane ortamında sağlanamayan ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Komşusu Yeke Ayşe, Siranuş'un bu kötü durumuna dayanamayarak ona yardım eder. Alternatif tedavi yöntemleriyle onu hastalıktan kurtarır. Yeke Ayşe'nin bu yardımsever tavrı, Şiranuş için ironik bir durumdur. Zira nefret ettiği ve hatta soykırımla yok etmeyi planladığı Türklere Yeke Ayşe, ona en büyük yardımı yapmış, derdine derman olmuştur.

Siranuş'un kocası Şaliko Sumikyan da Türklere yönelik riyakarca davranan şahıslardan biridir. Ona göre Türklere kurulacak dostluk münasabetsizliktir. Kendisinin Ermeni halkı için yaşadığını, Qrunq'un üyesi olduğunu, örgüt "öldür" derse öldüreceğini, "öl" derse öleceğini itiraf eder. Daha sonra Türklere tehdit etmekten de çekinmez. Ermeni silahlı milislerinin Türk şehir ve köylerine yaklaştığını, onlar öldürmeden toprakları terk ederek çekip gitmelerini ister. Bu tehditler neticesinde, Azerbaycan Türklerinin ata topraklarını bırakıp gideceğini sanmaktadır.

Men ermeni xalqı için yaşayırım. Bilirsen ki, "Qrunq" Ermeni teşkilatının üzvüyem, öldür deyer, öldürerem, öl deyer, ölürem... Başa düş, indi gelmişem deyem ki, ermeni yaraqlıları üstünuze gelecek, gırılmamış çıxın kendden... (Süleymanlı, 2012, s.60).

Son yıllarda Türklere Ermenilerin birlikte yaşadığı yerlerindeki hastanelerde meydana gelen olaylar, Türklere Ermenilere olan güvenini ortadan kaldırmıştır. Ermenilerin yönetici olduğu hastanelerde son yıllarda ilk bakışta anlamı çözülemeyen olaylar görülmektedir. Sıradan bir hastalık nedeniyle hastaneye götürülen Hacı Mustafa'ya içeriği bilinmeyen bir iğne yapılmış ve iddiaya göre Mustafa erkeklikten düşmüştür. Aynı şekilde Karakelleoğlu'nun gelini basit bir ameliyat için hastaneye yatırılmıştır. Ermeni doktorlar, izni olmadan böbreğini alıp Amerika'da bir hastaya para karşılığı satmışlardır. Aygır Hasan ise bir Ermeni'nin vurduğu iğne sebebiyle hayatını kaybetmiştir.

Ermeni Adındaki Harfler romanında Azerbaycan Türklerinin profesörlerinden Balacahunlu'nun kendi milletini yanlış yönlendirmesi de tenkit edilir. Ermeniler her ne kadar Rus-Sovyet mekteplerinde eğitim almış olsalar da aşırı ırkçı fikirlerini muhafaza etmişlerdir. Bu konuya dikkat çeken Mevlüt Süleymanlı, Ermeni ırkçılığı ile büyütülen neslin Türklere düşmanlık geliştirdiğini belirtir. Karabağ'ın önemli bir kısmının, Ermenistan'ın ise % 90'ının Türk olduğunu ifade eder. Durum böyle iken Ermenilerin ırkçı yaklaşımları, aşırı milliyetçi fikirleriyle Kafkasya'yı kaynayan kazan haline getirdiklerini söyler. Süleymanlı, realiteye dayanmayan, yapay Ermenistan Cumhuriyeti'nin siyasi hile ve entrikalarla kurulduğunu iddia eder.

Romanda tarih profesörü Balacahunlu hem kendine, hem de milletine yabancılaşmış bireylerin olumsuz örneği olarak sunulmuştur. O, sovyet sisteminin baskıcı ve asimile edici uygulamaları sebebiyle asıl fikirlerini hiçbir zaman söyleyememiştir. Süleymanlı, Balacahunlu ismini şuurlu olarak kullanarak isim sembolizasyonu yapar. Azerbaycan Türkçesinde "balaca" küçük demektir. Büyük

getirmeye devam edecektir. Ermeni tarihçiler hiçbir delile sahip olmadıkları halde bütün olayları, baskınları, Ermeni kayıplarını, Osmanlı idarecilerinin tamamen planlı imha operasyonları saymaktadırlar. Ermenistan okullarında verilen tarih eğitiminde Türklere ilgili anlatımların gerçeği bu kadar tahrif etmesi, gelecek nesillerin ancak düşmanlık hisleriyle eğitilmesine sebep olacaktır. Oysa Ermenilerden Osmanlı devletinin her kademesinde devlet memuru, bakanlar, paşalar, sanatçılar, mimarlar ve tüccarlar vardı. Osmanlı tarihi Ermenilerden 22 bakan, 33 milletvekili, 29 paşa, 7 büyükelçi, 11 başkonsolos, 11 üniversite öğretim üyesi ve 41 üst kademe yöneticisi memur kaydetmektedir. Ve "mülk edinme hakları yok" diyecek kadar yalın ve yalın tarih yazıcılığının Ermeni gençlerinin geleceklelerini yanıltmaktan başka bir getirisi olmayacaktır. Osmanlı Devletinde zaten ekonomik gelir seviyesi en yüksek olan unsurlar Ermenilerdi (Korkmaz, 2014, s.3-4 ve 9).

Hun İmparatorluğunun tarihte ihtişamlı bir dönem geçirdiği bilinmektedir. Güçlü döneminde dünyaya hükmetmiş Büyük Hun İmparatorluğu, zamanla eski ihtişamını kaybederek küçük bir devlete dönüşmüştür. Balacahunlu ismi, küçülerek değerini yitiren, gerçek kimlik ve karakterini kaybeden insanların simgesidir.

Balacahunlu'yu bu derece korkak ve pasif hale getiren gelişmeler 1937 yılında ortaya çıkmıştır. Sovyet yönetiminin "kraldan çok kralcı davranan" üst düzey memurları kendisine "ben Türküm" diyen Balacahunlu'nun babasını gözaltına alıp bilinmeyen bir yere götürürler. Bir süre sonra geri gelen babanın suratında işkence ve darp nedeniyle sağlam bir yer kalmamıştır. O dönemde Balacahunlu'nun babasını sorgulayan Sovyet hükümetinin görevli amiri Ermeni Nersesyan'dır. Nersesyan, o zaman henüz çocuk yaşta Balacahunlu'yu çok korkutur. Aile bireylerinin tümünü öldüreceğini söyleyerek sindirir. Okul öğrencisi olan Balacahunlu, "Türk değil Azerbaycanlıyım" diyerek bütün aile efradını ölümden kurtarmış olur. Bu tehlikeli hadiseden sonra tamamen içine kapanan Balacahunlu, korkudan Türkleri savunamaz hale gelir. Ne ilginçtir ki bu hadiseden sonra Azerbaycan tarihini öğrencilerine gerçek şekliyle değil, tahrif edilmiş olarak Rus ve Ermeni bakış açısıyla anlatmaya başlayacaktır.

Süleymanlı *Ermeni Adındaki Harfler*'de İmirhanlı ile Balacahunlu'yu birbirine tabanı tabanına zıt iki karakter olarak tasvir eder. İmirhanlı Azerbaycan'da milli bilince sahip Türklerin sembolüdür. İmirhanlı'nın kişiliğinde Türklerin ruhunu, dilini, tarihini seven insanlar öne çıkarılır. Tamamen olumsuz nitelikleriyle öne çıkan Balacahunlu ise Türklüğe zararlı kişilerin sembolüdür. Onun şahsında Azerbaycan Türklerinin yanlışları, tereddütleri, başışlanmaz büyük hataları dile getirilir. Romanda öğrencilik yıllarındaki küçük Balacahunlu, bir mecburiyet karşısında Ermeni Nersesyan'ın elini öpmüş, böylece hem kendisini, hem de aile fertlerini mutlak bir ölümden kurtarmıştır. Buna karşılık ne yazık ki milletin ruhunu, dilini ve tarihini kurtaramamıştır. Adeta köleliğini ilan eden bu hareket, Balacahunlu'nun ardından gelen Türklerin de benzer büyük hatalar yapmasına vesile olacaktır.

Balacahunlu ve onun gibi sözde aydınlar, Azerbaycan Türklerine türlü kumpaslar kurulmak suretiyle harita üzerinde yapay Ermenistan Devleti oluşturulurken hiçbir tepki vermemişlerdir. Bizzat Balacahunlu Azerbaycan coğrafyasındaki Türkçe yazılı taşları, Türklerle balyozlarla kırdırmak suretiyle yok ettirmiştir. Oysa Ermeniler, türlü hilelerle yüklü kirlı bir faaliyet içine girmişlerdir. Yazar, eser başkışisi üzerinden Balacahunlu ve onun gibi mankurtaşmış kişilerin ihmalkar davranışlarını tenkit eder. Ermenilerin gizli emellerine hizmet eden bu şahıslara yönelik şunları söyler:

Ermeniler bütün Türklere, ölüm şuarları deyende bize şerki oxudurdunuz.

Kür, Araz, Ararat,

Ne gözeldi bu hayat,

Qardaş olub Hayasdan

AZERBAYCAN...

Biz böyüyüb tamam tersini gördük, sehvin derinliğine bax, yoldaş akademik Balacahunlu (Süleymanlı, 2012, s.60).

Seda'nın babası, Milis Binbaşı (Mayor) Mamvel Sevortyan, kızının bir Türk erkeği ile arkadaşlık yapmasına ve flört etmesine müsaade etmektedir. Amacı o erkeğin Türklük iddiasını bırakarak bir Ermeni kimliğine bürünmesini sağlamaktır. Ermenilerin önemli kısmı Türklerle düşman olsalar da hayatın pek çok alanında Türklerden etkilenmiş, kültür ve medeniyetinden istifade etmişlerdir.

Ye'ni, ermeni türkün yaşamağını istemir, bilirsen niye?

-hee...

-çünkü türkün düşüncesinnen qıraqda heç ne yarada bilmir, yeyir, oynuyur, oxuyur, geyinir, sonra baxıb görür ki, hamısı türküdü, yediyi yemek, oxuduğu mahni, geydiyi patlar... Neynesin, çılpaq gezsın?

4. Romandaki Tarihi Gerçekler

Anadolu ve Kafkasya jeopolitik konumu gereği tarihi süreç içinde pek çok devletin kendi kontrolüne almak istediği bir coğrafyadır. Stratejik, ekonomik, sosyal ve siyasi yönlerden büyük öneme sahip bu bölgeyi sayısız devletin ele geçirmeye çalıştığı bilinmektedir. Günümüzde de batılı sömürgeci devletler, birbirleriyle yarış halinde bölgeyi denetimlerine almak için çaba sarf etmekte ve siyasi mekanizmalar oluşturmaktadır. Batılı devletler son iki asırda "oryantalizm" kisvesi altında doğu ülkelerini ve bu ülkelerin ekonomik değerlerini kendi denetimlerine almak için emperyalist uygulamalar gerçekleştirme gayretindedir. 20. asır başlarından itibaren ise bu defa "insan hakları" koruyucusu oldukları iddiasıyla hedef ülkelerin içişlerine müdahale etmişlerdir. Batılı sömürgecilerin "divide et empire" ismini verdikleri "böl ve yönet" politikasının Osmanlı topraklarında da geniş ölçüde uygulandığı görülür. Bilhassa azınlık oldukları fikri empoze edilerek Osmanlı Devleti bünyesindeki gayriüslimlerin devlete baş kaldırması hedeflenmiştir. Böylece devlet ile azınlıklar arasında gerginlik ve çatışma çıkarılmış, meydana gelen kaotik ortam sömürgeci batıların çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır. "Böl ve yönet" politikasının diğer gayrimüslim azınlıkların yanı sıra yoğun olarak Ermeniler için de işletildiği görülür. Batılılar bu politikalarının bir uzantısı olarak sözde "Ermeni soykırımı" iddialarını ortaya atmışlardır. Onların amacı Türkiye ve Kafkasya'ya müdahale etmek için yapay ve uydurma bir mesele ortaya çıkarmaktır. Batılı devletler, meclis veya senatolarında sözde Ermeni soykırımını tekrar tekrar gündeme getirmektedir. Böylece Türkleri tehdit ederek kendine itaat eder hale getirmeyi planlamaktadırlar. Sürekli gündemde tutulan ve gittikçe kaotik bir hale bürünen bu mesele artık Türklerle Ermenilerin denetiminden çıkmış gibi görünmektedir (Palaz Erdemir, 2015, s. 1,2).

Türklerle Ermenilerin tarihteki ilk temaslarının son yıllara kadar 7. Yüzyılda Hazar Türklerinin Kafkas bölgesine yaptığı akınlar sırasında başladığı kabul ediliyordu. Ancak Azerbaycan'da yapılan son bilimsel araştırmalar ışığında bu temasların daha öncelere, yani 4. hatta 3. Yüzyıllara kadar indiği ispatlanmıştır (Türkmen, 1992, s. 1).

Ermenistan olarak adlandırılan Batı Azerbaycan coğrafyası, 8. yüzyılda Müslüman Arapların, 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Müslüman Türklerin egemenliğine girmiştir. 1828 yılındaki Türkmençay Antlaşmasına kadar ise farklı Türk devletlerinin hakimiyetinde kalmıştır. Bu dönemde bölgede nüfusun çoğunluğunu Türkler oluşturmaktaydı.

Günümüzde Azerbaycan'daki Ermeni meselesi, Azerbaycan topraklarında Ermeni devletinin kurulması süreciyle bağlantılıdır. Sözü edilen süreç, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'yı işgali ile başlamış ve bu fiili durum Ermenilerin bölgede etnik yerleşimleri için uygun zemin hazırlamıştır. Bilhassa 1800'lü yılların başından itibaren günümüzde Ermenistan olarak anılan Batı Azerbaycan'da etno-politik ve demografik yapıda köklü değişiklikler görülür. İlk adım olarak 1801 ile 1831 yılları arasında Azerbaycan Türkleri Rus baskısıyla kadim topraklarından zorla göç ettirilir. Ardından ikinci adım olarak İran ve Anadolu'da yaşayan Ermeniler, Azerbaycan Türklerinin topraklarına yerleştirilir. Böylece önceden sayıları az olan Ermenilerin bölgede çoğunluk haline gelmesi sağlanmış olur. Nüfusu dış müdahalelerle yapay biçimde artan bölgede Ermeni etnik arazisi kurulmasının önü açılır. Nihayet Ermeniler, Batı Azerbaycan'ı, Ermeni vatani haline getirmek için işgal planlarını devreye sokarlar. Bölgede Ermeniler, sömürgeci Ruslar için önemli bir müttefik konumuna yükselmiştir. O dönemde bilinçli olarak Katolik ve Protestan misyonerler tarafından beslenen Ermeni milliyetçiliği, Avrupa devletlerinin Osmanlı'yı parçalamak için kullanacakları önemli bir silah haline gelecektir. Esas etno-politik değişiklikler Rusya'nın Kafkasya'dan ayrılmasıyla ortaya çıkacaktır. 1917 ile 1921 yılları arasında Azerbaycan Türklerinin ve diğer Müslümanların katliamı neticesinde kurulan Ermenistan Devleti, yakın dönemde topraklarını genişletmek için türlü siyasi manevralar yapmaya devam etmektedir (Safarov, 2002, s. 1-6) Nitekim yakın zamanlarda Karabağ'ın ve etrafındaki Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi ve batılı sömürgeci devletlerin Türkiye'ye uluslararası arenada türlü baskılar yaparak Ermenistan lehine taleplerde bulunması bunun göstergesidir.

Kadim Azerbaycan topraklarında türlü oyunlarla devletlerini oluşturan Ermenilerin bu arazilerin köklü sakinleri olan Azerbaycan Türklerini kendi öz topraklarından çıkararak 1918-1920, 1948-1953 ve 1988-1992 yıllarında sürgün ettikleri unutulmamalıdır (Hacıyev, 2014, s. 10).

Günümüzde "Büyük Ermenistan" düşüncesi, Ermeni halkının toplumsal ve siyasi hayatının ana çizgisini oluşturmaya başlamıştır. Toprak talepleri zaman içinde fanatikçe milli duyguya dönüşmüş ve bütün güçler bu amaç uğruna birleştirilmiştir. Ermenistan'ın kendilerine ait olmayan toprakları zor kullanarak ve siyasi oyunlara baş vurarak komşusu olduğu Azerbaycan'dan koparmasını bu şekilde yorumlamak mümkündür⁷ (Şıxaliyev, 2014, s. 4). Ermenilerin devlet politikası haline getirilen bu yaklaşımları çağın gereklerine uygun görünmemektedir. Zira "Bir denizden bir denize" büyük Ermenistan hülyaları, Türkiye'den toprak iddiaları tarihi ve bilimsel temelden yoksun olduğu gibi çağdaş dünyanın bir arada yaşama ve küreselleşme ideallerinden de uzaktır (Nerimanoğlu, 2014, s. 1).

Ermeni Adındaki Harfler romanının başından itibaren Kafkasya'nın yerli halklarından olmayan Ermenilerin bir kısmının Rusya, bir kısmının da İran'ın baskısı neticesinde günümüzde Ermenistan olarak adlandırılan, gerçekte ise Batı Azerbaycan olarak bilinen topraklara geldiği ısrarla vurgulanmaktadır.

Sonuç

Çağdaş Azerbaycan romancılığının önemli temsilcilerinden Mevlüt Süleymanlı, romancı, hikâyeci, senaryo yazarı, radyo ve televizyon yapımcısı gibi çok sayıda niteliği bünyesinde barındıran bir ediptir. Ömrünün önemli bir kısmını köyde geçiren ve günümüzde de kırsal kesimle bağlarını koparmayan Süleymanlı, köye ait dikkatli gözlemlerini edebi eserlerinde zengin malzeme halinde okuyuculara sunmuştur. Halk edebiyatı ve folklorla ait unsurları roman ve hikâyelerinde ustaca kullanmıştır. Türk dünyasının maneviyatına, kültür ve edebiyatına olan sevgisini eserlerinde başarıyla dile getirmiştir. Kaleme aldığı ürünlerinde toplumsal ve ahlaki problemlere ağırlık vermiş, Sovyet sistemine eleştiriler yöneltmiştir. Pek çok ünlü nesir eserini kaleme almış olan Süleymanlı, son eseri *Ermeni Adındaki Harfler* adlı romanıyla edebiyat dünyasında adından çokça söz ettirmektedir. Türklerle Ermenilerin sıkıntılarla yüklü kaotik ilişkilerinin gündemden düşmediği günümüzde *Ermeni Adındaki Harfler* romanı üzerinde yorumlar yapılmaya devam etmektedir. Ermenileri yakından tanıyan ve Ermeniceyi iyi seviyede öğrenen yazar, romanda olayları tasvir ederken objektiflikten uzaklaşmamaya dikkat etmiştir. Kökü eskilere uzanan, bilhassa Rusya'nın Kafkasya'yı işgaliyle büyük ivme kazanan Türk-Ermeni mücadelesi, Sovyetler Birliği döneminde bir miktar durulmuş gibi görünürse de, 1980'li yıllardan itibaren yeniden alevlenmeye başlar. Süleymanlı, Ermenilerin baştan beri Kafkasya'da misafir olduğunu, günümüzde Ermenistan olarak adlandırılan Batı Azerbaycan toprakların gerçek sahibinin Türkler olduğunu bir bilim adamı titizliğiyle dile getirir. Sunduğu delillerle roman formu içinde düşüncelerini kanıtlamaya çalışır. Uzun yıllardan beri tartışmalarla devam eden Türk-Ermeni ilişkilerini orijinal bakış açısıyla ele alan *Ermeni Adındaki Harfler* romanının bu alanda başarılı bir örnek olduğu söylenebilir.

⁷ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Şubesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Doç. Dr. Emin Şıxaliyev, bu mesele ile ilgili olarak şunları söyler: Bilindiği üzere Ermeni iddiaları tarihi ve bilimsel temellerden uzak mistik hikâyelerle süslü sahte belge ve bilgilere dayanmaktadır. Sahte belge ve bilgilere dayanmasına rağmen öne sürdükleri iddialarla uluslararası alanda uzun senelerdir Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin beyinlerini meşgul etmiş ve öyle görülüyor ki, bundan sonra da meşgul etmeye devam edecektir. "Büyük Ermenistan" hayali bir kâbus gibi Türkiye ve Azerbaycan üzerinde dolaşmaktadır. Fakat günümüzde Ermeniler kendi iddiaları yönünde politik ağırlıklı ve kültürel muhtevalı propaganda ile etkinliklerini devamlı olarak artırmaktadırlar. Bunun sonucu olarak Ermeni propagandası etkili birçok çevreyi ele geçirmiştir. Çeşitli üniversiteler, bilim kurumları, uluslararası kuruluşlar, kongreler, konferanslar, basın-yayın, sinema Ermeni faaliyetlerinin propaganda ve psikolojik etkileme alanlarıdır. Ermenilerin yoğun şekilde etkinliklerini artırdığı bu faaliyetler karşısında gerçekleri ortaya çıkarmak ister Türkiyeli olsun, isterse de Azerbaycanlı, genel anlamda çağdaş Türk tarihçilerinin bir görevidir. Bu yönde elbette, sık sık konferanslar, sempozyum ve paneller düzenlenmeli, makaleler yayınlanmalıdır. İtiraf etmek gerekirse Ermenilerin yürüttükleri faaliyetler ve yaptıkları çalışmalarla kıyasla bizim faaliyetlerimiz ve çalışmalarımız maalesef yeterli sayıda değildir. (Şıxaliyev, 2014, s. 1-2).

KAYNAKÇA

- Akimova, E. (29 İyul 2012), "Elnarə Akimova Xalq Yazıçısının Romanını Yüksək Qiymətləndirir", Bakı: Azadlıq Radiosu.
- Rızayev, A. (2003), *Yazıçı Dergisi*, Mövlud Süleymanlı (özel sayı), Bakı, Azərbaycan Nəşriyyatı.
- Aran, S. (2013), Mövlud Süleymanlı'nın And olsun Esre Kitabı Haqqında, 525. *Gezəet*, 6 İyul 2013, s.24-25.
- Beşirli, X. (?) "Ebədiyyətə Deyilən Söz", Bakı: *Azərbaycan*, s. 3.
- _____ (2012), Redaktordan, *And Olsun Esre*, Bakı: Elm ve Tehsil.
- Hacıyev, İ. (2014), "Ermenilerin Azərbaycan'a Yönelik Toprak İddiaları ve Azərbaycan Topraklarında Ermenistan Devleti'nin Kurulması", Ankara: *Yeni Türkiyə Yayınları Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Cilt: 60, s. 1-11.
- Hüseynli, S. (23 İyul, 2012), Mövlud Süleymanlı Erməni Xalqına Hökm Oxuyur. Bu, Yazıçı İşidirmi?, Bakı: Azadlıq Radiosu.
- Korkmaz, T. (2014) "Ermenistan Tarih Eğitiminde Türk İmajı", Ankara: *Yeni Türkiyə Özel Sayısı*, Cilt: 60, s. 1-13.
- Morkoç, A. (2008) "Sait Faik'in Eserlerinde İstanbullu Rumlar", İstanbul: Beşir Kitabevi, 1. *Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, s. 783-795.
- Musayeva, İ. (24 İyul 2012) "İradə Musayeva Xalq Yazıçısının Romanında Nəyi Tənqid Etdi?" Bakı: Azadlıq Radyosu.
- Nerimanoglu, K. V. (2014), "Sözde Ermeni Soykırımı ve Türk Ermeni Münakaşasının Çözüm Yolları Üzerine" Ankara: *Yeni Türkiyə Yayınları Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Cilt: 60, s. 1-11.
- Palaz Erdemir, H. (2015) (Antikçağ'da Politik Bir Arena ya da "Armenia", Ankara: *Yeni Türkiyə Yayınları Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Cilt: 60, s. 1-17.
- Safarov, R. F. (2002), "Batı Azerbaycan: Etno-Politik Değişiklikler ve Ermenistan'ın Kurulması (1801-1921)", *Türkler*, Cilt: 19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Süleymanlı, M. (2006) *Seçilmiş Əsərləri*, Bakı, Şərq-Qərb.
- _____ (2012), *And Olsun Esre*, Bakı: Elm ve Tehsil.
- Şıxaliyev, E. (2014), "Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni İddialarının Mitolojik Boyutu", Ankara: *Yeni Türkiyə Yayınları Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Cilt: 60, s. 1-13.
- Türkmen, F. (1992), *Türk Halk Edebiyatının Ermeni Edebiyatına Etkileri*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Tofiqqızı, E. (29 İyul 2012) Mövlud Süleymanlıdan Gözlenilmeyen Eser, Bakı: Azadlıq Radiosu.
- Yakub, Z. (2012), "Derslik Kitabı", *And Olsun Esre*, Bakı: Elm ve Tehsil.
- Zeynalı, C. (29 Mart 2012), Mövlud Süleymanlı: O Erməni Qadın Mənə Çox Ağır Söz Dedi, Bakı: Azadlıq Radiosu.

Extended English Abstract

Mevlüt Süleymanlı, born in 1943, is one of the current significant representative of the modern Azerbaijani novel. He is an intellectual who encompasses many qualifications such as novelist, short story writer, screen writer, radio and television producer. He was entered to the literature environment in 1964 with the poem named "My Hands" published in the journal of "Azerbaijan Youth". Süleymanlı, living in a village, presented his observations related to these years on his literary work as a rich material. Successfully used elements of folk literature and folklore. Successfully expressed his attachment to the people, language, culture and literature of Azerbaijan in his works. Emphasized social and moral criticism in his works, have led to criticism of the Soviet system. Süleymanlı, author of many famous novels and stories, is good many spoken in literature environment with his last novel "Armenian Named Letters". These days, when the chaotic relations of Armenian and Turks do not fall from the agenda, sophisticated comments are made on the novel "Armenian Named Letters"

Mevlüt Süleymanlı's *Letters in the Name Armenia* reflects a view of the conflict between the Armenians and the Azerbaijani Turks on the eve of the Battle of Karabakh. In the novel, old Turkish settlements called West Azerbaijan and whose names have been changed and remained in the territory of Armenia today and Traditions and customs of the Turks are mentioned in the light of scientific facts. It is noteworthy that the unique qualities of the Turks who had to live with the Armenians were emphasized and the developing incidents were depicted separately from the Armenian and Turkish eyes.

Süleymanlı indicates that Turkish-Armenian relations are the basis of his work while giving information about the novel. He says that the Armenians, whom he claimed not to be a people or nation at all, their path intersected with the Turkish nation. Süleymanlı, known for his religious and national sensitivities, put forward national and spiritual qualities of being a Turk in a novel form.

Süleymanlı, whose works are obviously based on rich folk culture, has his unique language and wording features. The famous Azerbaijani writer Anar, who has evaluated the structure and the language of his works, says that Süleymanlı, who carefully chooses words and phrases, has become an effective writer at a young age and achieved success early. He emphasizes that Süleymanlı reflects the natural and immense world of the countryside skilfully.

Although the works of Süleymanlı, which are fed from Turkish culture, have been received with great interest by the readers in Azerbaijan, it is not easy to be a writer in the country because of the firm position of the Soviet Union in the world of art and literature. Some works of Mevlüt Süleymanlı were accused of being anti-Soviet by the administrators and prosecutions were brought against him.

In this novel, İmirhanlı is not an ordinary protagonist but an enlightened character who examines the causes and the low downs of events. He is a young man who knows very well both the general history of Turks and the geography of Azerbaijan. He wants to own his own past. State administrators at the time, who realize his love and commitment to the Turkish nation, make pressure and tyrannize him. İmirhanlı, who gets into various troubles and is questioned in KGB dungeons, has a high sensitivity in being a Turk, language, country, nation and culture subjects. He even gave lectures on the people and the nation while he was still a student.

According to Süleymanlı, the Armenians, who could not own a state, talk about statism, and try to establish a fabricated state in the Azerbaijani territories. The Armenians who came later to the Caucasus as a guest settled down to this region as if they were original owners. According to the writer, Armenians are stateless patriots without roots.

In the Azerbaijani literature, there has never been a subject like the "Armenian Problem" that has never been settled down for a hundred years. This has always been a dynamic process in which conflicts and struggles have been present. However, it is necessary not to deal with this situation with a national reflex, but to try to solve this problem with an objective eye.

In *Letters in the Name Armenia*, the characteristics of the Armenians, their perspectives on life and mentality have been successfully depicted through real life examples. The insidious activities against Turks led by Ulubabyan, the leader of the Armenians, in the 1970s, are depicted. According to him, the main enemy for the Armenians is the Turks, rather than the Muslims.

The author says that the Armenian society acts in a conscious manner, that the steps to be taken and the actions to be taken are planned in advance, and that all the activities against the Turks are carried out within a program. In contrast, he says, Azerbaijani Turks do not act consciously on national issues. However, he tells us that the Armenians learn rich Turkish culture, and then consciously try to disrupt these cultural elements.

Süleymanlı tries to tell the difference between the people and the nation from the perspectives of the novel characters. In this regard, the taming of horse is given as an example. Once caught and stamped, the wild horse is given a training based on physical violence. If the horse is doing fearfully what humans want, then it can be benefited. According to the writer, peoples are like this. Western societies frighten the peoples first and make them ready for slavery. The next step will be exploitation. The beginning of slavery is the capture of the people by the enemy. When the enemy attacks, the cowardly people within the people hide while the courageous people stand out with their fearlessness. They are destroyed by the enemy because they resist the exploitation of the people. However, the death of some courageous people for this cause does not mean that the people will disappear. On the contrary, it causes people to hold on to their national and moral values more tightly. The people who start to conceive their own values more deeply becomes a nation with such a positive motivation.

In our study, the novel "Armenian Named Letters" which expressed the view of Süleymanlı on Armenians in the form of novel, is examined and made analysis, explanations and evaluations on this novel.